

Prispevek k slovenskemu ornitološkemu imenoslovju in imenotvorju

Tomaž Jančar

Jančar, T. (1999): A contribution to the Slovene ornithological terminology and nomenclature. *Acrocephalus*, 20 (94-96): 87 - 96.

The article discusses the various aspects of the ornithological nomenclature and points out that the decision regarding the selection of name is of subjective nature and that the non-uniform use of names can be surpassed only by an agreement about a unified list. The author states the following features that a good name should have: that it is single-significatory; that it expresses a kinship connectedness of the species; that it describes the bird; that it is suitably derived; that it is old and popular; that it is easily memorised; that it is short and pleasant to the ear. As different characteristics of names are contradicting, there is no name that could comprise of all the desired features. In view of the structure of the names, they are separated into monominal and systematically binominal names. The first are nearer to the folk names, while the latter are normally associated with classification. The advantages as well as weaknesses of both names are presented. Considering the ways of their origin, the following kinds of names are dealt with: folk names, author names, personal lists; firmly established names; agreed names. The author evaluates three ways of reaching a unified list of names: list prepared by an expert authority, list prepared by consent of various parties, and list prepared by a suitable commission. The following possibilities for the selection of a name are dealt with: a) for domestic species: we select one of the folk names or one of author names; b) for foreign species: we assume the scientific name of a species; we assume the name of a species from one of the world major languages; we assume the name of a species from the language of the locals living within the range of this species; in the new meaning we use unused old name for some other species; a species is originally named anew. A number of ways to name a species are presented: according to the bird's characteristic calling, according to its morphological, behavioural and ecological features, geographically and after a certain person. The author discusses the three kinds of knowledge needed for the formation of names: ornithological, literary and linguistic.

Key words: ornithology, terminology, nomenclature, bird names, Slovenia

Uvod

Terminologija je eden izmed temeljev vsake vede. Brez poimenovanja stvari in pojmov ni mogoče ničesar povedati in ničesar dokazati. Znanost brez strokovnega izrazja preprosto ne more obstajati. Zato imajo zrele vede urejeno izrazoslovje.

Zoologija, in znotraj nje ornitologija, temelji na vrstah. Zato ne preseneča, da so pravila, ki določajo znanstveno poimenovanje vrst,

zelo natančno določena (RIDE *et al.* 1999). Prav zanesljivost znanstvenega poimenovanja je svojevrstna potuha, da doslej nismo uredili slovenskih imen za ptičje vrste.

Namen imenika je utemeljiti enotno slovensko nomenklaturu. Če bi bila to edina stvar, na katero bi morala terminološka komisija DOPPS misliti, ko je pripravljala imenik, bi imela lahko delo. Preprosto bi določili za vsako vrsto svoje

ime, objavili imenik in ga začeli enotno uporabljati. Žal je stvar dosti bolj zapletena in večplastna: pri slovenskih imenih ptic imamo opraviti z dvestoletno tradicijo, česar ni mogoče preprosto odmisлити; ne smemo prezreti občutkov, ki nam jih imena vzbujajo; opraviti imamo z različnimi vrstami imen in različnimi načini poimenovanja; upoštevati je treba jezikoslovna pravila; misliti je treba na to, ali bodo ljudje začeli uporabljati imena iz imenika v celoti, ali pa ga bodo zavračali, ker nekaj ne bo po njihovem okusu; dobro je, če so imena klena, prijetna, izpovedna...

Pričujoči prispevek sem zasnoval z željo, da bi osvetlil kompleksnost naloge, ki si jo je naložila terminološka komisija DOPPS. Verjamem, da bo dobronamernemu bralcu ta prispevek v pomoč pri razumevanju in sprejemanju rešitev, ki jih je sprejela komisija.

V prispevku so za lažje razumevanje gradiva navedeni številni primeri slovenskih imen ptičev. Imena, ki niso skladna z imenikom terminološke komisije DOPPS, so označena z narekovaji, npr.: 'bezgavka'.

Subjektivnost poimenovanja

Ornitologija je naravoslovna veda in zato so njene zakonitosti objektivne. Z imenoslovjem in imenotvorjem je drugače. Tu ni naravnih zakonitosti, na katere bi se lahko naslonili in bi nam bile za merilo, katero ime je dobro in katero slabo. Zakonitosti, ki jih je tu treba upoštevati, so dogovorne (npr. jezikoslovna pravila) in humanistične (npr. psihologija).

Odločitev o izboru oz. načinu tvorbe imena je subjektivne narave in je odvisna od posameznikovih preferenc in njegovega dojetja tematike. Subjektivnost tu vodi k neenotni rabi imen, ki se je brez dogovora ne da preseči. Zato je za enotno rabo imen potreben dogovor o enotnem imeniku. Ob ustrezni meri zaupanja in kooperativnosti tak enotni imenik postane tista dogovorna zakonitost, ki nam je merilo pri rabi imen.

Lastnosti imen

Ime ima lahko različne lastnosti. Za dobro ime je zaželeno, da ima čimveč lastnosti iz naslednjega seznama.

Je enoznačno. Ključni namen imena je jasno in nedvoumno označiti vrsto, o kateri govorimo. Za ime, ki ima to lastnost maksimalno izraženo, velja naslednje: 1) je lastno samo eni vrsti; 2) vrsta s tem imenom se ni nikoli imenovala drugače; 3) nobena druga vrsta ni nikoli imela toliko podobnega imena, da bi lahko prišlo do zamenjave. Pri takšnem imenu natančno vemo, za katero vrsto gre. Primer imena, ki te lastnosti nima, je npr. dolgorepka. To ime se dosledno uporablja za sinico *Aegithalos caudatus*, včasih pa tudi za raco *Anas acuta*. Drug primer je čuk. To ime ornitologi dosledno uporabljamo za vrsto *Athene noctua*, prav tako dosledno pa to ime drugi ljudje po Sloveniji uporabljajo za vrsto *Otus scops*.

Vse druge lastnosti imena so sicer zaželene in dobrodošle, a so vendarle drugotnega pomena.

Izraža sorodstveno povezanost vrste. Iz slovenskih imen za veliko sinico in čopasto sinico (*Parus major* in *P. cristatus*) razberemo, da sta vrsti v sorodu, česar ne moremo pri enako sorodnima cikovtu in komatarju (*Turdus philomelos* in *T. torquatus*).

Opisuje ptico. Dobro je, če ime pove čimveč o vrsti, saj si ga tako laže zapomnimo. Ime s to lastnostjo lahko opisuje morfološke, ekološke, vedenjske in druge značilnosti vrste. Imena, iz katerih nekaj izvemo o vrsti, so npr. krivokljun (*Loxia curvirostra*), plavček (*Parus caeruleus*), skalni plezalček (*Tichodroma muraria*) in vijeglavka (*Jynx torquilla*). Imena škorec (*Sturnus vulgaris*), lastovka (*Hirundo, Delichon*) in noj (*Struthio camelus*) nam o vrsti ne povedo ničesar.

Je ustrezno izvedeno. Ime lahko vrsto opisuje na ustrezen način (rjava penica *Sylvia communis*) ali pa je zavajajoče ('siva penica' *S. communis*, 'kozodoj' *Caprimulgus europaeus*).

Je staro, ljudsko ime, npr. kos (*Turdus merula*), kovaček (*Phylloscopus collybita*), 'šapeljca' (*Parus cristatus*).

Je lahko zapomljivo. Z zapomljivostjo ime pridobi na vrednosti. Kajti, kolikor manj truda je potrebnega, da neko zadevo obvladamo, toliko večja je njena priljubljenost. Znanstvena imena so praviloma težko zapomljiva in zato začetnikom ponavadi neljuba. Primeri lahko zapomljivih slovenskih imen so npr. vodomec (*Alcedo atthis*), čopasta sinica (*Parus cristatus*) in kukavica (*Cuculus canorus*). Na drugi strani pa je tudi precej teže zapomljivih: Temminckov prodnik (*Calidris temminckii*), 'vrbja listnica' (*Phylloscopus collybita*), kirgiška sadža (*Syrhaptes paradoxus*).

Je kratko in spevno. Za to lastnost velja podobno kot za prejšnjo. Primerjaj npr. taščica (*Erithacus rubecula*), kalin (*Pyrrhula pyrrhula*), brinovka (*Turdus pilaris*) na eni strani in zelenonoga tukalica (*Gallinula chloropus*), belolična trdorepka (*Oxyura jamaicensis*) ter 'spremenljivi sokolizec' (*Sphyrapicus varius*) na drugi.

Konfliktnost lastnosti imen

Ko imamo pred sabo zgornji seznam, nam hitro postane jasno, da nobeno ime ne more imeti vseh teh lastnosti, saj so si nekatere nasprotujoče. Vsako ime je nekakšen rezultat konfrontacije različnih lastnosti in namenov poimenovanja. Pri tem naletimo na mnoge konflikte, naprimer:

Enoznačno ↔ izražajoče sorodstvo. Problem imen, ki izražajo sorodstveno povezanost vrste, je v nedorečenosti sistematike. Ta se neprestano izpopolnjuje in zato spreminja. Ko sistematiki preuvertijo vrsto v drug rod, smo pred vprašanjem: ali slovensko ime pustiti, kakršno je (da ne bi trpela enoznačnost imena), ali ga spremeniti (da bi izražalo sodobno vedenje o sorodnosti vrste). Pri nas morda najbolj znan primer tega konflikta je ime za *Luscinia svecica*. Nekdaj skoraj dosledno uporabljano ime modra taščica je postalo vprašljivo s

preuvertitvijo vrste v rod slavcev. Zato je GEISTER (1980) začel uporabljati ime 'modri slavec' (glej tudi: GEISTER 1980a, 1980b, 1991, GREGORI 1991, GROŠELJ 1980).

Staro in uveljavljeno ↔ ustrezno. Stara imena so včasih izpeljana na način, ki je moteče neustrezen. Tu nas zamika, da bi ime spremenili, pa čeprav na račun zelo uveljavljenega in starega imena. Lep primer za to je *Sylvia communis*, ki jo avtorji v vsej dvestoletni zgodovini slovenske ornitološke publicistike dosledno imenujejo 'siva penica', čeprav je med vsemi našimi penicami edina, ki ni siva. V zadnjem desetletju se je na pobudo D. Šereta uveljavilo ustreznejše ime rjava penica.

Kratko in kleno / staro in ljudsko ↔ izražajoče sorodstvo. Zgled v znanstvenem poimenovanju, ki je dvoimensko, je zelo mikaven. Primer, ko je šlo imenitno ljudsko ime v pozabo na račun dvoimenškega, je močvirska sinica *Parus palustris*, katere ljudsko ime je 'pezdičevka'.

Podobne pare konfliktnih lastnosti imen bi še lahko naštevali. Očitno je, da je oblikovati vsa imena po istem pravilu zelo težko. Še posebej, če imamo opraviti z dvestoletno tradicijo, ko se je tehničar včasih nalašč, včasih pa nezavedno nagibala tu na eno, tam na drugo stran.

Zgradba imena

Ime vrste je lahko sestavljeno iz ene ali več besed. V prvem primeru govorimo o enoimenskem, v drugem pa o dvoimenskem imenu.

Dvoimensko ime poleg imena vrste vsebuje tudi ime skupine, kateri vrsta pripada. Znanstveno poimenovanje je dosledno dvoimensko. Poleg imena vrste ga vedno sestavlja še ime rodu. In tu je pomembna razlika med ljudskim in znanstvenim dvoimenskim poimenovanjem. Medtem ko je v znanstvenem imenu skupinsko ime vedno rodovno, je v ljudskih imenih skupinsko ime lahko marsikaj. Lahko je z različnih taksonomskih nivojev

(rodovno, družinsko, redovno...), ali pa je s sistematiko sploh povsem navzkriž (kos *Turdus merula*, povodni kos *Cinclus cinclus*). Vzrok za razliko je v tem, da ljudska imena temelje na morfologiji ali ekologiji vrst, znanstvena pa na filogeniji.

Včasih je dvoimensko ime sestavljeno iz več kot dveh besed. Tako je v primeru, ko je ime skupine večbesedno, npr. mala bela čaplja (*Egretta garzetta*).

Vrste imen glede na zgradbo

Enoimenska imena. Mnogo odlik imajo imena, ki so po zgledu ljudskih enoimenska. So klana, delujejo naravno in so neobčutljiva za spremembe v sistematiki ptic. Od vseh najbolj ustrezajo ključnemu namenu imena: enoznačni označivci vrste. Pri nas je poskus takšnega imenika pripravil GEISTER (1991). Ker je šel pri preimenovanju nekoliko predaleč, je žal njegov poskus ostal nerazumljen.

Način poimenovanja z enoimenskimi imeni je zelo redek. Po eni strani je tako poimenovanje mnogo zahtevnejše delo od sistematsko dvoimenskega, po drugi pa se je imen teže naučiti. Znan mi je samo en primer, ko se imenoslovje znatno nagiba na stran enoimenskega poimenovanja: imena ptičev v poljščini. Poljaki so v zadnjih desetletjih izpeljali obsežen proces krajšanja dvoimenskih imen v enoimenska (npr. *Sylvia borin* namesto 'pokrzewka ogrodowa' po novem 'gajówka'), tako da imajo enoimenska imena za prek 200 domačih vrst (TOMIAŁOJĆ 1973, KOMISIJA FAUNISTYCZNA SO PTZ 1994).

Sistematsko dvoimenska imena. To so imena, ki so po vzoru znanstvenega poimenovanja vezana na sistematiko. Znanstveno dvoimensko poimenovanje, ki vključuje informacijo o sorodnosti vrste na nivoju rodu, je tako globoko vcepljeno v naravoslovčev način razmišljanja, da ga dojema kot naravnega. Pa ni.

Kje se konča en rod in kje se začne sosednji, je prej stvar okusa avtorjev kot nedvoumnihih pravil. Da niti ne omenjamo nejasnosti filogenije vrst.

Vsekakor je ta način privlačen in se pogosto uporablja. Pri ptičjih imenih so ga skoraj dosledno speljali Čehi (BALÁT 1986). Nekaj podobnega je pri nas poskušal uvesti BOŽIČ (1983), vendar je naletel na ostro neodobravanje (IO DOPPS 1984).

Ta način poimenovanja ima svoje prednosti. Lažje se najdemo med vrstami, saj imena nosijo več informacij. Enostavneje jih je tvoriti, saj se lahko udobno naslonimo na delo, ki so ga pred nami opravili sistematiki. Komodnost tega načina ilustrira stavek iz uvoda v *Malo florae* (MARTINČIČ & SUŠNIK 1984): "Odločila sva se za 'dvojno poimenovanje', slovensko ime rodu in v večini primerov slovenski prevod latinskega imena vrste, le izjemoma sva uporabila domače ime."

Posebej privlačen pa je ta način, kadar poimenujemo neko skupino povsem na novo, ko ljudskih ali uveljavljenih imen ni. V Sloveniji imamo za to vsaj en posrečen primer: Geistrov imenik kačjih pastirjev (KOTARAC 1997).

Sistematsko dvoimensko poimenovanje skriva vsaj dve pomembni pasti. Ključna pomanjkljivost je v nedorečeni sistematiki, ki se razvija, z njo pa se spreminjajo imena. Ob vsakem spreminjanju imena trpi ključna lastnost in osnovni namen imena - enoznačnost. Vsaka sprememba imena nekaj prispeva k neredu in nekoliko zaplete življenje.

Druga pomanjkljivost pride do izraza, kadar obstaja ljudsko imenoslovje ali dolgoletna tradicija poimenovanja. Tu nujno pride do zametovanja ljudskih imen. Pri nas je v tem smislu precej škode napravil prav FREYER (1842), ki je uvedel dosledno sistematsko dvoimensko poimenovanje. S tem je uničil marsikatero imenitno ljudsko ime, npr. brkata sinica namesto 'bezgavka' (*Panurus biarmicus*), čopasta sinica namesto 'šapeljca' (*Parus cristatus*) itd.

Vrste imen glede na način nastanka

Ljudska imena. To so imena, ki so rasla skupaj z jezikom. So rezultat zgodovinske skušnje naroda, nastajala in brusila so se stoletja dolgo. Tam, kjer jih imamo v popolnosti, na primer za kraje in gore, komajda komu pade na pamet, da bi jih spreminjal. Če pa že, naleti med ljudmi na hud odpor.

Pri nas sta slovenska ljudska imena za ptiče zbiral baron ŽIGA ZOIS (1797?) in HEINRICH FREYER (1842). Njuna imena so v veliki meri temelj sedanjega imenoslovja. Žal mnoge vrste nimajo ljudskih imen, tako da ljudskega poimenovanja ne moremo speljati do konca.

Problem ljudskega poimenovanja je še ta, da ne loči različnih taksonomskih nivojev, kar je jasno, saj so se porajala davno pred Linnejem. Tako so ljudska imena včasih vrstna (kos), včasih rodovna (drozg), drugič spet družinska (lastovka) ali celo redovna (sova). Zato ljudskim imenom nujno delamo silo vsakič, ko jih poskušamo stlačiti v trenutno veljavno sistematiko.

Avtorska imena. O avtorskih imenih govorimo, ko avtor poimenuje vrsto na novo. Pred takšno nalogo se znajdejo avtorji, ki so pionirji na svojem področju. Pri nas je prvi celoviti seznam domačih vrst s slovenskimi imeni pripravil FREYER (1842). Kljub temu da se je lahko oprl na ljudska imena in na Zoisovo Aves terrestres (ZOIS 1797?), si je bil prisiljen izmisliti mnogo novih imen. Obe izhodišči sta bili namreč nepopolni in neusklajeni s tedaj znano sistematiko.

Mnogo avtorskih imen so prispevali avtorji, ki so prvi sistematično delali na imenih tujih vrst, npr. Bufon (GILLIARD 1968), ki je prvi poimenoval mnoge svetovne vrste, GEISTER (1980), ki je prvi objavil popoln seznam slovenskih imen za evropske vrste, in GREGORI (1990), ki je prvi pripravil slovenska imena za vse vrste zahodne Palearktike.

O avtorskih imenih govorimo tudi takrat, ko avtorji ali prevajalci ponovno poimenujejo vrsto, ki ime že ima. Podvojena imena pogosto tvorijo prevajalci, ki niso poznavalci obstoječe ornitološke literature. Včasih pa tvorijo podvojena imena tudi avtorji, ki se jim obstoječa imena zdijo neustrezna.

Osebni imeniki. V razmerah, ko ni dogovora o enotni rabi imen, po drugi strani pa obstaja paleta različnih avtorskih in ljudskih sinonimov, sčasoma vsak avtor razvije svoj preferenčni seznam imen, svoj osebni imenik, ki ga bolj ali manj dosledno uporablja. Primerov osebnih imenikov najdemo v slovenskem ornitološkem slovstvu ničkoliko (npr. SOVINC 1994 ali ŠTUMBERGER 1999).

Če je avtor izjemna avtoriteta na svojem področju ali če se ukvarja z vejo, za katero ni velikega zanimanja, lahko imena iz osebnega imenika enega avtorja prerasejo v uveljavljena imena ali celo v dogovorjena imena.

Uveljavljena imena. Če neka veda v svojih objavah pogosto poleg znanstvenih uporablja tudi domača imena in če gre za vedo z bogato publicistiko, se za večino vrst kmalu izluščijo imena, ki se uporabljajo pogostejše od drugih sinonimov. In ornitologija je med slovenskimi biološkimi vedami tista, kjer se najbolj dosledno uporabljajo tudi slovenska imena. V tem primeru govorimo o uveljavljenih imenih.

Taka imena so lahko zelo raznovrstna, tako da se komu lahko zdijo neurejena. Raznovrstna pa so zaradi spontanega in nenadzorovanega razvoja: različni avtorji imajo pri rabi imen različne pristope; nekateri avtorji o imenih veliko razmišljajo, drugih imena ne zanimajo in so glede tega površni; različne vrste imajo različno dolgo zgodovino pojavljanja v slovstvu...

Med uveljavljenimi slovenskimi ptičjimi imeni najdemo zelo različne primere, tako kot so bila različna pota poimenovanja. Mnogo je enoimenskih ljudskih, praslovenskih (kos *Turdus merula*, kalin *P. pyrrhula*), nekatera so

dvoimenska ljudska (mali ponirek *Tachybaptus ruficollis*), pa enoimenske sodobne skovanke (škrlatec *Carpodacus erythrinus*), mnogo je sistematsko dvoimenskih (veliki žagar *Mergus merganser*, plevelna trstnica *Acrocephalus agricola*).

Dogovorjena imena. Sklepna faza v razvoju imen so dogovorjena imena. Prednosti, ki jih prinaša enoznačnost oz. enotna raba imen, so očitne. Zato obstaja močna spontana težnja, ki avtorje sili k približevanju in zlivanju osebnih imenikov v uveljavljena imena. Kljub temu pa raba uveljavljenih imen brez dogovora ne more postati povsem enotna. Vedno se najde kak avtor, ki zaradi omejenega poznavanja tematike ali zaradi nenaklonjenosti kakemu imenu začne uporabljati drugačno ime od uveljavljenega. Zato v tistih strokovnih krogih, kjer vlada kolikor toliko kooperativno ozračje, slej ko prej pride do pobude po uskladitvi enotne rabe imen in s tem do dogovorjenega imenika.

Dogovor o enotni rabi imen

Pota dogovarjanja o enotni rabi imen so lahko različna. Spodaj je členitev glede na število ljudi, ki pri pripravi enotnega imenika sodelujejo, najbrž pa so možne tudi druge delitve.

Imenik avtoritete. Pri vedah, s katerimi se ukvarja malo strokovnjakov, in pri vedah, ki imajo eno splošno priznano in spoštovano avtoriteto, pride v poštev imenik avtoritete. Tu imenik sestavi vodilni strokovnjak, vsi drugi pa ga enostavno privzamejo. Prednost tega pristopa je, da je imenik homogen, saj ne gre za kompromis med različnimi stališči. Obstaja pa gotovo bojazen, da tak imenik ne bo do kraja domišljen, saj več glav več ve.

Soglasni imenik. Idealna pot do enotnega imenika bi bila, če bi ga bolj ali manj soglasno sprejeli vsi, ki se s skupino ukvarjajo. Tak imenik bi združeval védenje mnogih strokovnjakov, hkrati pa bi ga vsi vzeli za svojega. Si je pa komajda mogoče zamisliti, kako bi postopek speljali. Poleg tega z rastočim številom

vpletenih ljudi pada verjetnost, da bi dosegli soglasje.

Imenik komisije. V razmerah slovenske ornitologije je edina realna možnost imenik komisije. Tu imenik sestavi komisija, praviloma manjša skupina strokovnjakov. Prednost takšnega imenika je, da je bolj domišljen, saj vključuje znanja in izkušnje več članov, marsikaj novega in koristnega pa izide tudi iz konfrontacije stališč. Pri takem imeniku bi koga lahko motila večja raznovrstnost imen, do katere lahko pride zaradi različnih pogledov članov komisije.

Možnosti za izbor imena

Pri dogovarjanju o izboru enega imena za enotno rabo lahko izbiramo med več možnostmi, odvisno od razpoložljivosti, ustreznosti in vsečnosti obstoječih imen. Tako lahko:

1. izberemo eno izmed ljudskih imen vrste, npr: rušovc ali 'škarjovc' (*Tetrao tetrix*), cikovt ali 'drozg' (*Turdus philomelos*), černoglavka ali 'črna penica' (*Sylvia atricapilla*, vse ZOIS 1797?);
2. izberemo eno izmed avtorskih imen vrste, npr: *Podiceps grisegena* - rujavovratni (SCHULZ 1890) ali 'sivogrli ponirek' (?BEVK 1957); *Stercorarius parasiticus* - 'rujava' (FREYER 1842) ali bodičasta govnačka (GEISTER 1980); *Pernis apivorus* - sršenar (FREYER 1842);
3. prevedemo, priredimo ali privzamemo znanstveno ime vrste, npr: davrijska jerebica (*Perdix dauurica*), čagre (Tchagra), širokokljune zlatovranke (*Eurystomus* = grško: širokousti); prevedemo ali priredimo ime vrste iz enega svetovnih jezikov, npr: puščavski krokar (*Corvus ruficollis*; nemško: Wüstenrabe), kukali (*Centropus*; špansko: Cucal; francosko, angleško: Coucal), afriški palmov hudournik (*Cypsiurus parvus*; angleško: African Palm Swift);
4. privzamemo ime vrste iz tujega jezika, npr. iz jezika domačinov, ki živijo v arealu vrste: tangare (*Thraupidae*; iz jezika indijanskega plemena Tupi; JOBLING 1991), šikra (*Accipiter*

badius; iz indijskega jezika hindi), bulbuli (*Pycnonotus*; iz perzijsčine in arabščine GOTCH 1995)

5. uporabimo v novem pomenu neuporabljano staro ime za drugo vrsto, npr. *Mirafra* - škrleci (ERJAVEC 1868: 'škrlec' = *Alauda arvensis*), *Micropalama himantopus* - dulnik (FREYER 1842: 'spremenivi dulnik' = *Calidris alpina*), *Chordeiles* - legni (SCHULZ 1890: 'legen' = *Caprimulgus europaeus*);

6. vrsto izvirno poimenujemo povsem na novo, npr: izmirski gozdomec (*Halcyon smyrnensis*), krakač (*Quiscalus quiscula*), čukeži (*Aegolius*).

Prvi dve možnosti prideta v poštev, če gre za vrsto, ki je že bila primerno poimenovana. Med drugimi možnostmi izbiramo, kadar gre za vrsto, ki še ni bila poimenovana ali pa so obstoječa imena iz kateregakoli razloga neprimerna.

Pri možnostih od 3. do 5. se opremo na ime vrste v drugih jezikih. Te možnosti resda niso izvirne, poenostavijo pa tvorbo imen in kasneje olajšajo uporabo. Za tuje vrste nam je v glavnem na voljo edinole literatura v drugih jezikih, zato nam slovensko ime, ki je sorodno tistemu v tuji literaturi, močno olajša zapomljivost.

Šesta možnost, pri kateri za ime na novo poimenovane vrste uporabimo star neuporabljani sinonim za drugo vrsto, ima vsaj dve prednosti pred tvorbo povsem novega imena. Tako rešimo pred popolno pozabo kakšno dobro staro ime. Poleg tega si olajšamo delo, saj je privzemanje imen enostavnejše od tvorbe novih. Pomembno pa je paziti, da ne uporabimo sinonima, ki ni še povsem pozabljen, saj bi lahko prišlo do zamenjav in tako do nepotrebne zmede.

Načini tvorbe imen

Večina od skoraj 10.000 vrst ptičev, kolikor jih danes živi na svetu, v slovenščini doslej še ni bila poimenovana. Tako se vedno znova znajdemo pred nalogo, da je treba neko vrsto poimenovati povsem na novo. Pri tem je pomembno, da se zavedamo vse pestrosti načinov, ki so nam pri

tvorbi imena na voljo. S tem se izognemo skušnjavi, da bi imena tvorili predvsem po videzu ptice, saj so nam na začetku največkrat na voljo le njene slike ali celo le opis.

Primer, kako v omenjeni skušnjavi lahko napravimo slabo ime, je 'rjavovrati krokar' *Corvus ruficollis*. Kljub temu da bomo na risbah te ptice najprej opazili značilno rjav vrat, je ta lastnost v terenskih razmerah praktično neopazna. Če pa vemo, da od vseh krokarjev ta edini naseljuje puščavske predele, se nam ponuja primernejše ime: puščavski krokar.

Na voljo pa imamo še celo vrsto načinov poimenovanja:

Po oglašanju

- onomatopoetično - kukavica (*Cuculus canorus*), 'čuk' (*Otus scops*), carar (*Turdus viscivorus*), ščinkavec (*Fringilla coelebs*), kobilar (*O. oriolus*)
- po asociaciji, ki jo oglašanje vzbuja - kosec (*Crex crex*), kovaček (*Phylloscopus collybita*), vriskarica (*Anthus spinoletta*), 'pokleš' (*Lymnocyptes minimus*)

Po morfoloških značilnostih

- po telesnih značilnostih - 'ovratničarka' (*Chlamydotis undulata*), žličarka (*Platalea leucorodia*), škarnik (*Milvus*), uharica (*Asio*), triprsti detel (*Picoides tridactylus*), krivokljun (*Loxia*)
- po barvi - plavček (*Parus caeruleus*), rjavovrati ponirek (*Podiceps grisegena*), kostanjevka (*Aythya nyroca*), spremenljivi prodnik (*Calidris alpina*)
- po obliki barvnih ploskev - grahasta tukalica (*P. porzana*), pegasta sova (*Tyto alba*), komatar (*Turdus torquatus*)
- po dimenzijah - velika sinica (*Parus major*), kratkoprsti plezalček (*Certhia brachydactyla*), 'sokolič' (*Falco columbarius*), veleviharnik (*Macronectes*)
- po asociaciji, ki jo vzbuja neka morfološka značilnost - srakoper (*Lanius*), svilnica (*Cettia cetti*), žalobna sinica (*Parus lugubris*), kraljiček (*Regulus*)

Po vedenjskih značilnostih

- po vedenju - vijeglavka (*Jynx torquilla*), 'ležetrudnik' (*Caprimulgus europaeus*), postovka (*Falco tinnunculus*), kupčar (*Oenanthe*), puščavec (*Monticola solitarius*)
- po asociaciji, ki jo vzbuja neka vedenjska značilnost - togotnik (*Philomachus pugnax*), glumaški orel (*Terathopus ecaudatus*)

Po ekoloških značilnostih

- po hrani - brezovček (*Carduelis flammea*), čebelar (*Merops apiaster*), sršenar (*Pernis apivorus*), kačar (*Circaetus gallicus*), muhar (*Muscicapa*, *Ficedula*), škrjančar (*Falco subbuteo*)
- po načinu prehranjevanja - kamenjar (*Arenaria interpres*), 'kozodoj' (*Caprimulgus europaeus*)
- po habitatu - trstnica (*Acrocephalus*), gozdni jereb (*Bonasa bonasia*), mlakarica (*Anas platyrhynchos*), rušavec (*Tetrao tetrix*), vodomec (*Alcedo atthis*)
- po gnezdišču - duplar (*Columba oenas*), beguljka (*R. riparia*), 'podgrivka' (*R. riparia*, *Anthus trivialis*)
- po asociaciji, ki jo vzbuja neka ekološka značilnost - viharik (*Puffinus*), smrdokavra (*Upupa epops*)

Geografsko - 'laški vrabec' (*Passer x italiae*), sredozemski kupčar (*Oenanthe hispanica*), polarni slapnik (*Gavia arctica*), laponska sinica (*Parus cinctus*), 'Terekov martinec' (*Xenus cinereus*)

Po osebi - Temminckov prodnik (*Calidris temminckii*), 'Feldeggov sokol' (*Falco biarmicus*), 'Bonapartov galeb' (*Larus philadelphia*)

Znanja, potrebna pri poimenovanju

Dobro ime združuje znanja najmanj treh področij: a) znanje strokovnjaka za skupino, ki je predmet poimenovanja, tu ornitologa, b) znanje literata in c) znanje jezikoslovca.

Znanje ornitologa je potrebno, ker razume sistematiko, ker pozna morfološke, vedenjske,

ekološke in druge značilnosti vrste in ker pozna različna imena, ki so ali so bila v uporabi. Strokovno znanje je nujna osnova, brez katerega ni dobrih imen. Ni pa zadostno. Samo strokovno znanje lahko privede do suhoparnih, tehnicističnih imen, tujih živemu jeziku. Slikovit je primer, ko je ugledna britanska komisija za redkosti (Records Committee pri British Ornithologists' Union) predlagala poenotenje angleških imen (BOU RC 1988). Med drugim so 'uredili' nekaj starih angleških imen, tako da so jih nadomestili z novimi, 'strokovno ustrežnejšimi'. Zaradi burnih nasprotovanj je poskus poenotenja propadel.

Znanje literata ustvarjalca vključuje posluh za žlahten jezik in razumevanje učinka besed na občutke bralca. S kvalitetami, ki jih prinese znanje literata, imenom prispevamo klenost, spevnost in dopadljivost. Ta znanja tisti znanstveniki, ki ne ločijo terminološke natančnosti od suhoparnosti, ponavadi ignorirajo. V tem smislu je za slovensko ornitološko imeno- in izrazoslovje dragocen prispevek Iztoka Geistra (GEISTER 1980).

Znanje jezikoslovca. Prav je, da so imena skladna s pravili jezika, za kar so nam potrebna jezikoslovna znanja. So pa jezikoslovna znanja od vseh treh še najmanj samozadostna. Kaj se izcimi, če jezikoslovec brez biološkega znanja zaide na področje biološkega imenoslovja, bremo v Toporišičevem prispevku (TOPORIŠIČ & WRABER 1977).

Namesto zaključka

Namen prispevka ni zaključevati, ampak načenjati, zato bralcu ne želim ponuditi zaključka. Nekaj svojih mnenj, ki so povečini tudi mnenja komisije, sem nakazal že v tekstu. Vsak bralec pa lahko gradivo premisli sam zase in si ustvari svojo idealno imenoslovno podobo.

Komajda kakšna odločitev je takšna, da je vsem pogodu, in tudi tale imenik bi bil nekoliko drugačen, če bi ga pripravila druga ekipa. Vendar pa je bolj od imen samih pomembno to, da jih uporabljamo poenoteno. Najbrž je

odločitve nekoga drugega laže sprejeti, če kar najbolj poznamo okoliščine in razsežnosti njegovega odločanja. In namen članka je bil prav ta: pokazati vso širino problematike, s katero se je spopadla terminološka komisija, ko je pripravljala imenik.

Zahvala:

Zahvaljujem se Piki Kalin, Primožu Kmeclu, svoji ženi Martini in kolegom iz terminološke komisije. S številnimi debatami, ki smo jih imeli o gradivu, in s kritičnim prebiranjem rokopisa so članku veliko prispevali.

Povzetek

Jančar, T. (1999): Prispevek k slovenskemu ornitološkemu imenoslovju in imenotvorju. *Acrocephalus* 20 (94-96): 87 - 96.

V članku avtor razpravlja o različnih aspektih imenoslovja in imenotvorja. Ugotavlja, da je odločitev o izboru imena subjektivne narave in da je neenotno rabo imen mogoče preseči edinole z dogovorom o enotnem imeniku. V poglavju o lastnostih imen evidentira naslednje lastnosti, za katere je zaželeno, da jih ima dobro ime: je enoznačno; izraža sorodstveno povezanost vrste; opisuje ptico; je ustrezno izvedeno; je staro in ljudsko; je lahko zapomljivo; je kratko in spevno. Različne lastnosti imen so si nasprotujoče, zato nobeno ime ne more imeti vseh zaželenih lastnosti. Glede na zgradbo so imena razdeljena na enoimenska in sistematsko dvoimenska. Enoimenska so bliže ljudskim imenom, dvoimenska pa so navadno vezana na sistematiko. Predstavljene so prednosti in slabosti obojih imen. Glede na način nastanka so obravnavane naslednje vrste imen: ljudska imena; avtorska imena; osebni imeniki; uveljavljena imena; dogovorjena imena. Avtor ovrednoti tri načine, kako priti do enotnega imenika: imenik avtoritete, soglasni imenik in imenik komisije. Obravnavane so naslednje možnosti za izbor imena: a) za domače vrste: izberemo enega izmed ljudskih ali enega izmed avtorskih imen vrste; b) za tuje vrste: povzamemo znanstveno ime vrste; povzamemo ime vrste iz enega svetovnih jezikov; privzamemo ime vrste iz jezika domačinov, ki živijo v arealu vrste; v novem pomenu uporabimo neuporabljano staro ime za drugo vrsto; vrsto izvirno poimenujemo na novo. Evidentiranih je več načinov za poimenovanje vrste: po oglašanju, po morfoloških, vedenjskih in ekoloških značilnostih, geografsko in po osebi. Avtor razpravlja o treh vrstah znanj, potrebnih pri tvorbi imen: ornitološka, literarna in jezikoslovna.

Literatura

BALÁT, F. (1986): Klíč k určování našich ptáků v přírodě. Academia, Praga.

BEVK, S. (1957): Vretenčarji Slovenije. Kmečka knjiga, Ljubljana.

BOU RC (1988): Suggested changes to the English names of some Western Palearctic birds. *Ibis* 130 (4), priloga.

BOŽIČ, I. (1983): Ptiči Slovenije, Zlatorogova knjižnica 14. Lovska zveza Slovenije, Ljubljana.

ERJAVEC, F. (1868): Naše in tuje živali v podobah, Tretji del, Ptice. Družba sv. Mohora v Celovcu, Celovec.

FREYER, H. (1842): Fauna der in Krain bekannten Säugethiere, Vögel, Reptilien und Fische. Ljubljana.

GEISTER, I. (1980): Slovenske ptice, Priročnik za opazovanje in proučevanje ptic. Mladinska knjiga, Ljubljana.

GEISTER, I. (1980a): Problematika slovenskih ptičjih imen. *Acrocephalus* 1 (3): 37-38.

GEISTER, I. (1980b): Pripis urednika. *Acrocephalus* 1 (6): 98-99.

GEISTER, I. (1991): Vsaki ptici svoje ime. *Acrocephalus* 12 (48): 98-104.

- GILLIARD, E. T. (1968): Ptiči (prevod Z. Bufon). Mladinska knjiga, Ljubljana.
- GOTCH, A. F. (1995): Latin names explained, A guide to the scientific classification of reptiles, birds & mammals. Blandford, London.
- GREGORI, J. (1990): Predlog slovenskih imen ptičev širšega palearktika. Rokopis, gradivo za drugo Terminološko komisijo DOPPS, arhiv TeK DOPPS.
- GREGORI, J. (1991): Vprašanja strokovnih in slovenskih ptičjih imen. *Acrocephalus* 12 (47): 36-40.
- GROŠELJ, P. (1980): O poimenovanju ptičev. *Acrocephalus* 1 (6): 97-98.
- IO DOPPS (1984): Nove knjige: Ivo Božič: Ptiči Slovenije. *Acrocephalus* 5 (21): 48-51.
- JOBLING, J. A. (1991): A dictionary of scientific bird names. Oxford University Press, Oxford.
- KOMISJA FAUNISTYCZNA SO PTZ (1994): Ptaki Palearktyki Zachodniej, nazewnictwo i status krajowy. Notaki ornitologiczne 35, posebna izdaja.
- KOTARAC, M. (1997): Atlas kačjih pastirjev (Odonata) Slovenije. Center za kartografijo favne in flore, Miklavž na Dravskem polju.
- MARTINČIČ, A. & F. SUŠNIK (1984): Mala flora Slovenije, Praprotnice in semenke. Državna založba Slovenije, Ljubljana.
- RIDE, W. D. L. *et al.* (1999): International Code of Zoological Nomenclature, 4. izdaja. International Trust for Zoological Nomenclature, London.
- SCHULZ, F. (1890): Verzeichnis der bisher in Krain beobachteten Vögel. Musealverein für Krain, Ljubljana.
- SOVINC, A. (1994): Zimski ornitološki atlas Slovenije. Tehniška založba Slovenije, Ljubljana.
- ŠTUMBERGER, B. (1999): Rezultati štetja vodnih ptic v januarju 1999 v Sloveniji. *Acrocephalus*: 20 (92): 6-22.
- TOMIAŁOJC, L. (1973): Tendencje w polskim nazewnictwie ptaków krajowych. *Przegląd Zoologiczny* 17 (4): 465-468.
- TOPORIŠIČ, J. & T. WRABER (1977): Jezikoslovec in botanik o jeziku v Proteusu. *Proteus* 40 (1): 24-26.
- ZOIS, Ž. (1797?): Aves terrestres / Europeae /, Nomenclatura Carniolica. Rokopis Ms 167, NUK.

Tomaž Jančar,
Gorenje Blato 31, SI-1291 Škofljica,
e-mail: martina.kacicnik@guest.arnes.si

Rokopis prispel: 20.09.1999
Revizija prispela: 5.10.1999
Sprejeto: 11.10.1999